

AYDINLANMANIN ARAÇSAL AKLINA KARŞI YENİ BİR DÜŞÜNME OLANAĞI: ODYSSEUS'A KARŞI SALUR KAZAN*

A New Mode of Thinking Against the Enlightenment's Instrumental Reason: Odysseus versus Salur Kazan

Dr. Öğr. Üyesi Erman KAÇAR**

ÖZ

Aklın tabiat karşısındaki pozisyonu, kültür tarihi boyunca insanlığa dair ileri sürülen hâkim kavrayışlara yön veren temel kriterlerden biridir. Aydınlanmacı akla yönelik eleştirilerini Platoncu geleneği merkeze koymak suretiyle temellendiren Nietzsche'ye göre Batı'nın temel yanılışı, insanı doğadan ayıran bir şey olduğu düşüncesine dayanan Platoncu ikili karşıtlıklar dünyasından kurtulamamak olmuştur. Adorno ve Horkheimer'a göre bireyin tarihi, onun bu ayrılık fikri karşısında aldığı etik pozisyonlar dolayısıyla yazılmaktadır. Adorno ve Horkheimer, söz konusu geleneği temsil eden ve Batı medeniyetinin yaşamsal kodlarına sirayet eden kültür-tabiat ikiliğinin ilk örneklerinden birinin Homeros'un yarattığı Odysseus karakterinde hayat bulduğunu iddia ederler. Odysseus'un kurnaz tavırları, zafere giden yolda eylendiği sürece meşru kabul ettiği davranışları, doğaya egemen olmayı insan için mutlak yarara indirgeyen kendine özgü bakış açısı, Batı'nın modern aydınlanmacı bireyinin ilk örneği gibi görünür. Aklın, doğa-insan diyalektiğinin ötesinde ele alınmasına yönelik Nietzscheci beklenti ise Horkheimer'in deyişimiyle "Batı'nın tescilli gerçekleriyle" şekillenen Homerik kültürün dışında, tabiata değer atfeden ama bu değerleri tabiatın ona bahsettiği yetenekler dolayısıyla üretmek aklı, tabiat-kültür karşıtlığının momentü olarak değerlendirmeyen bir anlayışa, başka bir düşünsel ve toplumsal evrene dairdir. Bu düşünceye çok yakın bir kavrayışa, *Dede Korkut Kitabı*'nın on üçüncü boyunda rastlamaktayız. *Dede Korkut Kitabı*'nın 2019 yılında Prof. Dr. Metin Ekici tarafından bilim dünyasına tanıtılan "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı on üçüncü boyu, Batı'nın aydınlanmacı düşünme sistemlerini domine eden Platoncu geleneğin karşısında bizlere bambaşka bir felsefi pozisyonu önermektedir. Bu çalışmada iddiamız odur ki *Dede Korkut Kitabı*'nda Oğuzların beylerbeyi olarak geçen Salur Kazan, Nietzscheci akıl eleştirisinin ve bu eleştiriden destek alan Adorno ve Horkheimer'in hedefindeki Odysseus karakterinin karşısında, aydınlanmacı akıl eleştirisinden muaf tutulabileceğini söylediğimiz, kültür tarihinde kaos ile kozmos ikiliğinin ve tabiat ile onun görünüşteki karşıtlığının yeniden ele alınmasına, aydınlanmacı tutumun baskın motiflerinin karşısında tümüyle farklı bir düşünme geleneğinin tahayyül edilebilmesine olanak tanıyan bir kahraman tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma boyunca, Odysseus ile Salur Kazan karakterleri arasında kurulan karşıtlığın kuramsal temelleri, çıkış noktasını Nietzsche'nin aydınlanmacı akıl eleştirisinde bulan Adorno ve Horkheimer'in aydınlanmış birey eleştirisi bağlamında ele alınmıştır. Söz konusu kuramsal tartışmadan elde edilen sonuçlar göstermektedir ki Adorno ve Horkheimer'in Odysseus karakterini takip etmek suretiyle emek sömürüsü, tabiat istismarı ve kültürel yozlaşma gibi başlıklar altında ortaya koydukları *Odysseia* okumalarının karşısına, bu eleştirilerin bir karşıt tezi olarak *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan Salur Kazan karakteri getirilebilir. Eserde Salur Kazan'ın karşılaştığı olağanüstü olaylarda Odysseus'un aksine toplumsal faydayı başa koyan erdemli davranışları ile kültür-tabiat ikiliği karşısında aldığı pozisyonlar, Adorno ve Horkheimer'in Odysseus karakterine yönelik getirdikleri kuramsal eleştirilerin karşısında yeni bir olanağı temsil eder.

Anahtar Kelimeler

Adorno, Horkheimer, Odysseus, Dede Korkut, Salur Kazan.

ABSTRACT

The opposition between reason and nature has been one of the fundamental criteria that has shaped the dominant conceptions of humanity throughout cultural history. Nietzsche believes that the fundamental fallacy of the West is its fixation with the idea that there is something that dichotomies humanity and nature. This idea, for Nietzsche, originates from the Platonic binary oppositions. For Adorno and Horkheimer, the history of individual has been grounded in its ethical stance in relation to this dichotomy. They argue that Homer's Odysseus is one of the earliest exemplars of the culture-nature dichotomy that represents the aforementioned tradition engrained in the vital codes of the Western civilization. Odysseus's cunningness, his belief that any

* Geliş tarihi: 23 Ocak 2022 - Kabul tarihi: 18 Temmuz 2022

Kaçar, Erman. "Aydınlanmanın Araçsal Aklına Karşı Yeni Bir Düşünme Olanağı: Odysseus'a Karşı Salur Kazan" *Milli Folklor* 137 (Bahar 2023): 86-97

** Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, ermankacar@ardahan.edu.tr, Ardahan/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-4635-9559.

action will be legitimate if it grants victory and his reductive view of nature based on the absolute benefit for humans is the first exemplar of the Western enlightened individual. For Horkheimer, Nietzsche yearns for an approach to reason that goes beyond the nature-human dialectics, and his hope points to a cultural sphere other than the Homeric culture shaped by ‘the established realities of the West’. Such sphere of culture belongs to a different intellectual and social world where reason is not considered as a moment of nature-culture dichotomy. We can find a similar conception in the Thirteenth Epic Story of the *Book of Dede Korkut*, Salur Kazan Kills the Seven Headed Dragon, which was introduced by Professor Metin Ekici in 2019. This story offers a philosophical position and is in deep opposition to the Platonist tradition dominated the Western Enlightenment thought. This study claims that Salur Kazan can be exempt from the criticism of the enlightened reason and put in opposition to Odysseus. Salur Kazan, the beylerbeyi in the *Book of Dede Korkut*, is a kind of hero who can be used to reevaluate the chaos-cosmos and nature-appearance dichotomies. Therefore, Salur Kazan makes it possible to imagine a totally different tradition of thought in contrast with the dominant patterns of the Enlightenment thought. In this paper, the theoretical basis of the contrast between Odysseus and Salur Kazan stems from the criticism of the enlightened individual. The findings show that Salur Kazan stands in opposition to Odysseus, through whom Adorno and Horkheimer discuss topics such as labour exploitation, the abuse of nature and cultural corruption. In this story, whilst confronting extraordinary events, Salur Kazan acts virtuously to promote the benefit of community and takes a peculiar stance on the culture-nature dichotomy. Thus, Salur Kazan embodies a new possibility to assess the concept of reason.

Keywords

Adorno, Horkheimer, Odysseus, Dede Korkut, Salur Kazan.

Giriş

Kültür tarihinde *insan* üzerine ortaya atılan hâkim tasarımlara yakından bakacak olursak, bu tasarımların temelde “Batı’nın logosentrik tasarımları” olduğunu fark ederiz. Batı medeniyetinin modellediği insan öznesine daha da yakından bakacak olursak, bu kez, söz konusu tasarımların temelinde akledilebilir evreni (*noeton*) duysal evrenin (*oraton*) karşısına, ruhu da bedeninin karşısına koyan Platoncu geleneğin yer aldığını görürüz. Buradan hareketle, söz konusu tarih içerisinde aklın doğa karşısındaki pozisyonunun, insan üzerine ortaya atılmış iki temel tasarım arasında bir ayraç görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Bu ayraç, yaşama dair mitopoetik kavrayıştan, akıl merkezli insan yorumuna kadar olan tarihsel sürecin tasnif edilmesinde ve aydınlanmacı akıl eleştirilerini temele alan Nietzsche ve ardıllarıyla birlikte mitopoetik yorumun akıl merkezli yoruma tercih edildiği ‘kartezyen felsefe sonrası’ dönemin gösterilmesinde işlevini bulur. Aydınlanmacı akla yönelik sert eleştirilerini, Yunanlıların trajik çağında felsefenin sonunu getirdiğini ileri sürdüğü Platoncu felsefeyi merkeze alarak temellendiren Nietzsche’ye göre bu tasarımlardan ilki *insanı doğadan ayıran bir şey olduğu* düşüncesine dayanan Platoncu tasarımdır: “Böyle bir ayırım yoktur gerçekte; doğal özelliklerle insani özellikler iç içe geçmiştir; en yüksek ve en asil güçleriyle insan, tamamen doğadır ve doğanın o gizemli çifte karakterini taşır.” (Nietzsche 2009: 35). Bu eleştirinin alameti farikası, parça ile bütünü, kaos ile kozmosun, doğa ile onun görünüşteki karşısının, *Bir* ile *çok*’un, yani her türden ikili karşıtlığın (*binary oppositions*) aklın diyalektik sarmalından koparılarak (Platoncu gelenekten sıyrılarak) tümüyle farklı bir düşünme geleneğine olanak tanımasıdır. Başka bir deyişle bu düşünce, maddeyi felsefedeki karşıtı olan *tin* içerisinde eritmek pahasına parça ile bütünü arasında mutlak bir dolayım kurmayı deneyen diyalektiğin yerine, parça ile bütünü ya da aklı temsil eden insan ile onun karşıtı olarak tasavvur edilen duysal dünyanın birbirlerinin yerine geçmeden birbiriyle barışması, uzlaşması umudunu taşımaktadır (Horkheimer 1990: 9-10).

Sözünü ettiğimiz iki temel insan tasarımından diğeri ise ilkinde göre nispeten daha masum görünen, doğayı bir ilke haline getirerek ruha karşı doğayı yücelten tasarımdır. Horkheimer’e göre bu tasarım bir öncekine göre daha masumdur çünkü “filozofun ve politikacının akıldan istifade ederek gerçekliğe teslim oluşu çok daha kötü bir gerileme biçimidir.” (Horkheimer 1990: 144). Ancak bu tasarımların her ikisi de Horkheimer’in

Akıl Tutulması'nda 'bireyin yükselişi ve düşüşü' başlığı altında ele aldığı kültür tarihi analizinin iki temel momenti olarak görev yapar. Adorno ve Horkheimer'a göre bireyin tarihi, onun *akıl* ve *doğa* arasında aldığı etik pozisyonlar dolayısıyla yazılmaktadır ve genel anlamda Batı uygarlığı, bu dolayım yoluyla ortaya çıkan motiflere göre şekillenmiştir. Batı medeniyetinin Platoncu sezgiyle modellendiği yönündeki Nietzscheci eleştirinin merkezinde yer alan söz konusu motifler, Adorno ve Horkheimer'a göre doğa karşısında bireyi temsil eden ilk kahraman olarak gösterebileceğimiz Odysseus karakterinde karşımıza çıkmıştır. Gerçekten de Odysseus, mitik kahramandan özerk benliğe doğru ilerleyen *aydınlanmış egonun* bir alegorisi için mükemmel bir seçimdir fakat burada asıl dikkat edilmesi gereken, Odysseus'un kurnazlığının yalnızca kişi olan Odysseus'a ait olup olmadığı konusunda varacağımız düşüncedir (Porter 2010: 3). Eğer Odysseus'un kültür tarihindeki var oluş koşulunu Porter'ın yorumundaki gibi mit ile onun antitezinin, duyuşal dünya ile akıl karşıtlığının ve 'bireylerin rolünün üstünde ve ötesindeki' bir anlaşmayı gerektiren bir tür diyalektiğin sonucu olarak okursak, insanın varlık nedenini doğa-insan diyalektiğine sıkıştırmaktan başka çaremiz kalmayacaktır. Oysa aklın, doğa-insan diyalektiğinin ötesinde ele alınmasına yönelik yukarıda sözü edilen Nietzscheci beklenti, Horkheimer'ın deyimiyle 'Batı'nın tescilli gerçeklerinin' nüveleriyle şekillenen kültürün dışında, doğaya değer atfeden ama bu değerleri doğanın ona verdiği yetenekler dolayısıyla üreterek akılı, doğa-insan, kaos-kozmos karşıtlığının momenti olarak değerlendirmeyen bir kültüre dairdir. Bu kültüre çok yakın bir kavrayışa, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Salur Kazan karakterinde rastlamaktayız.

Dede Korkut Kitabı'nın 2019 yılında Prof. Dr. Metin Ekici tarafından bilim dünyasına tanıtılan "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı on üçüncü boyu, kültür tarihinin aydınlanmacı motiflerini tesis etmek suretiyle Batı'nın düşünme sistemlerini domine eden Platoncu geleneğe karşılık bizlere bambaşka bir felsefi pozisyonu önermektedir. Bu çalışmada iddiamız odur ki *Dede Korkut Kitabı*'nda Oğuzların beylerbeyi olarak geçen Salur Kazan, Nietzscheci akıl eleştirisinin ve bu eleştiriden destek alan Adorno ve Horkheimer'ın hedefindeki Odysseus karakterinin karşısında, aydınlanmacı akıl eleştirisinden muaf tutulabileceğini iddia ettiğimiz, kültür tarihinde parça ile bütünü, kaos ile kozmosun, doğa ile onun görünüşteki karşıtının Platoncu gelenekten sıyrılmak suretiyle yeniden ele alınmasına, aydınlanmacı tutumun baskın motiflerinin karşısında tümüyle farklı bir düşünme geleneğinin tahayyül edilebilmesine olanak sağlayan bir kahraman tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Odysseus ve Salur Kazan karakterlerinin dahil olduğu geleneksel toplumların en önemli ortak özelliği, onların yerleşik buldukları topraklarıyla bu toprakları çevreleyen uzam arasında bir karşıtlık kurmalarıdır (Eliade 2017: 29) zira bu ortak özelliğe hem Homerik metinlerde hem de *Dede Korkut Kitabı*'nda rastlarız. Bu benzerlik pek çok akademik çalışmada (Can 2011; Meeker 2021; Yıldız 2021) farklı perspektiflerden gösterilmiştir. Buna karşın Homeros destanlarındaki Odysseus ile Salur Kazan'ın *Dede Korkut Kitabı*'nın on üçüncü boyunda anlatılan karakteristik özellikleri, hikayelerdeki benzerliklere rağmen akıl ile doğa ikiliği karşısında aldıkları pozisyonlar bakımından önemli farklılıklar gösterirler. Odysseus karakterinin aksine Salur Kazan, doğa ile aklın, beden ile ruhun ve daha genel anlamda görünüş ile gerçekliğin diyalektik çıkmazlarının dışında yer almayı başaran bir kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Odysseus, Salur Kazan'ın tersine trajik ya da "gerçek bir kahraman için fazla kurnaz" (Horkheimer 1990: 147) iken ya da başka bir deyişle "tıpkı kapitalizmin ilk yıllarındaki girişimci burjuva bireyi gibi cesaretli, akıllı, yenilikçi, korkusuz ve değişimden yana ama aynı zamanda kurnaz, hilekâr, yalancı, düzenbaz, tuzak kuran, kötülükler yapan [...] biri" (Çakır Aydın 2012: 457) iken Salur

Kazan, Oğuz Türklerinin kaos (Oğuz mitolojisinde düzensizliğe neden olan ve toplumsal kuralları ihlal eden yalan ve hilekarlığın görünümü/yalancı dünya) ve kozmos (yalancı dünya karşısında Oğuzların kendi yaşadıkları dünya) ikiliği karşısında aldıkları pozisyonu deşifre eden ya da Oğuz Türklerinin Platoncu geleneğin dışında yer alan düşünce dünyalarının temel göstergelerini sunan modellerden birisi olarak karşımıza çıkar (Köse 2020: 74). Bu çalışmada, Odysseus ile Salur Kazan karakterleri arasında kurulabilecek söz konusu karşıtlığın kuramsal temelleri, çıkış noktasını Nietzscheci akıl eleştirisinde bulan Adorno ve Horkheimer'in aydınlanmış birey eleştirisi bağlamında araştırılacaktır.

1. *Odysseia*'nın Araçsal Aklı: Odysseus

Adorno ve Horkheimer, *Odysseia*'yı mitolojik veya ilkel dünyadan aydınlanmış dünyaya geçişin bir tasviri olarak okurlar; onlara göre aydınlanma tarihsel bir süreçtir ve hem insan bilincinin gelişimini hem de mitik dünyalara boyun eğdirilmesini içerir ve böylece insanların henüz kontrol edilmemiş aşkın özlemlerini yansıtabilecekleri herhangi bir gizemli bölge bırakmamaya çalışır (Ruderman 1999: 146). Buna rağmen aydınlanmış dünyada mitoloji 'dış kutsallık' düzeyine yerleştirilirken mitolojik dünyaya ait canavarlardan ya da canavarların dünyasına ait kavramlardan arındırılan var oluş ise antik dünyanın 'canavarların dünyasına' layık gördüğü kutsiyet niteliğine farklı bir yoldan kavuşmaktadır (Adorno ve Horkheimer 2010: 49). Bu düşünceyi Nietzsche'nin nihilizm kavrayışının bir uzantısı olarak okuduğumuzda Adorno ve Horkheimer'in aydınlanmış birey eleştirisini daha iyi kavrayabiliriz; çünkü Nietzsche'de Tanrı'nın ölümü ile ilan edilen 'nihilizm hastalığı' da benzer bir noktayı işaret etmektedir. Bilindiği üzere Tanrı'nın ölümüyle ortaya çıkacak olan o devasa boşluğun ne ile doldurulacağı sorusu, Nietzsche'nin 'nihilizm tehlikesi' başlığı altında ortaya attığı temel sorudur. Ona göre modern dünyada aydınlanmanın kendisi, yeni bir hakikat biçimi olarak putlaştırılmıştır ve bu yüzden bilim dâhi metafizikle benzer suçlamalara maruz kalacaktır. Aydınlanmanın mitik olanı dışarıda bırakmak ön şartı ile Tanrı'yı bu şekilde yadsımasının çelişkisi, aydınlanmanın beslendiği yerin hâlâ hakikatin tanrısallığını vurgulayan Platoncu felsefe olduğunu gün yüzüne çıkarır (Adorno ve Horkheimer 2010: 156). Bu düşüncelerden hareketle Adorno ve Horkheimer'in var oluşun içerisinden "doğa üstü/mitolojik" olanın "acemice" kaldırılmasının beklenmeyen sonuçlarını Nietzscheci bir sezgiyle takip ettiklerini görebiliriz:

Doğaya ait tüm izlerin mitolojik diye sistematik olarak yok edilmesinden sonra ne beden ne kan ne ruh olabilirdi; hatta bu noktada doğal bir *ben* bile söz konusu değildir; öyle ki benlik, aşkın ya da mantıksal bir özne halini alana dek arındırılıp eylemlerimizin kural koyucusu olan aklın dayanak noktası haline gelmiştir (Adorno ve Horkheimer 2010: 49).

Ruderman'a göre Homeros, *Odysseia*'da aydınlanmanın iyiliğini ve gerekliliğini şimdiye kadar buna ihtiyaç duyulmamış bir dünyada göstererek aydınlanma davasını sıfırdan inşa etmiştir ancak Adorno ve Horkheimer, Odysseus'u aydınlanmayı mitten ayırmaya yönelik tereddütlü ve eksik bir çaba olarak görürler (Ruderman 1999: 140). Bunun başlıca sebebi dünyayı anlama çabamızdaki 'akıl hükümlerliliği' durumunun, zorunlu olarak bizleri mitopoetik olandan Platoncu geleneğin ikili zıtlıklar dünyasına taşınmasıdır. Platoncu dünya, şeyleri öncelikle görünüş ve gerçeklik olmak üzere parça ve bütün, doğa ve *Akil*, *çok* ve *Bir* olarak kategorize eden modern/aydınlanmış dünyanın ilk temsilidir. Odysseus'un modern anlamda değil klasik anlamda bir aydınlanma tarzını temsil ettiğini ve Adorno ve Horkheimer'in eleştirisinin bu bakımdan hem bir anakronizm oluşturduğunu hem de aşırı tarihselci olduğunu (Ruderman 1999: 145) düşünebiliriz ancak böyle bir durumda Homerik metinlere dair yukarıda sözü geçen Platoncu

redaksiyonu gözden kaçırmış oluruz. Platon'un Homerik edebiyata yönelik kuşkuları, aslında pozitivistimin Platoncu idealara yönelik tavrının bir benzeridir ve bu haliyle Homerik metinlerle Platoncu gelenek arasındaki ilişki, alışkın olduğumuz "Platon'un Homeros'u ideal devletinden yasaklaması" olarak değil, *Odysseia* ile aydınlanmacı bireyden dem vuran Homerik metinlerin Platoncu gelenek yoluyla revize edilmesi ve 'geliştirilmesi' olarak gösterilebilir (Adorno ve Horkheimer 2010: 37). Bu bağlamda beşinci yüzyılın sonlarına kadar egemen olan sözlü kültürün karşısında Platon'un doğaya ya da duyuşal dünyaya karşı kendi Formlar kuramını ortaya koyarken asıl hedefi Homerik ruh hali olarak görülse de aslında Platon'un temel kaygısı, somut bir sözlü bellek dilinin yerini alacak soyut bir betimleyici bilim dilinin icadıdır (Gulley 1964: 32). Başka bir deyişle Homeros, *Odysseia*'da doğa-akıl karşıtlığını Platoncu sezgiyi önceleyen sahnelerle Odysseus'a oynatsa da her şeye rağmen Platon, Homeros'un o paha biçilemez sanatının bu haliyle bireye ve topluma herhangi açık bir fayda sağlamadığını, sağlasa bile bunun ölçülebilir/kanıtlanabilir olmadığını düşünmektedir.

Homerik metinlere yönelik Platoncu sezgiler son kertede aydınlanmayı, bireyi kurucu aşkın öznenin toplumsal görünümü olarak ele alırken var oluşu da anlama yetisinin temel kategorilerinden birine yerleştirmektedir. Bu bağlamda Homeros'un *Odysseia*'sında en dikkat çekici öğelerden biri 'ya hayatta kalmak ya da yok olmak' gibi bir ilkenin modern/toplumsal tezahürü çerçevesinde ele alınabilecek olan insanın öz varlığına dair bakış açısıdır. Bu çerçeve, burjuvazinin iktisadi çerçevesini de belirler: Yaşamın amacı 'mutlak yarar sağlama' bakımından doğaya egemen olmak olarak belirlenirken, insanın öz varlığı da doğaya boyun eğmek ile boyun eğdirmek arasındaki seçimin iktisadi sonuçları ile ilişkilendirilir. Adorno ve Horkheimer'a göre söz konusu burjuva meta iktisadi genişledikçe "söylencenin karanlık ufku, hesap yapan aklın güneşi tarafından aydınlatılmıştır ve şimdi bu güneşin soğuk ışığı altında yeni bir barbarlığın tohumları yeşermektedir; egemenliğin baskısıyla insanların emeği daima mitostan uzaklaşmış; ama egemenliğin altında hep yeniden söylencenin büyü çemberine girmiştir." (Adorno ve Horkheimer 2010: 54). Bu, benliğin tarih içerisinde yeniden tasarlanmasının bir sonucudur ve tasarımın ilk örneklerinden biri Homeros'un *Odysseia*'sında "bağdaşık benlik iddiasından [Selbstbehauptung] türeyen 'burjuva bireyi' kavramının ilk tezahürü olarak ortaya çıkar." (Adorno ve Horkheimer 2010: 68). O halde Adorno ve Horkheimer'in göstermeye çalıştıkları şey, Homeros'un destanlarında sunulduğu şekliyle, erken antik çağda rasyonel, aydınlanmış bireyin ortaya çıkışının bir açıklamasıdır (Porter 2010: 202) fakat bir farkla; Adorno ve Horkheimer, Odysseus'un aydınlanma konusunda ilk bilinçli çabayı temsil ettiği ve bu yolda öfkesini veya *thymos*'unu kontrol edememesi veya anlamaması nedeniyle söz konusu girişiminde başarısız olduğu (Ruderman 1999: 142) yönündeki naif yorumun ötesine geçerek onu 'burjuva bireyi' kavramının ilk örneği olarak öne sürerler.

Bireyin -modern terimlerle ifade edecek olursak- kendi kişisel özdeşliğini, doğa karşısında kazanılması gereken bir töz olarak kurgulamaya başladığı ilk örneklerden birine tekabül eden Odysseus karakteri, kendini geçmişte yitirmek yerine kendi geçmişini yalnızca ondan 'faydalanılacak' bir mitos olarak kenara koyma çabası ile öne çıkar. O halde geçmiş ile şimdi arasında yapılan bu kategorik ayırım yalnızca şimdiki zamanın organize edilmesinden ibaret değildir. Bu, Odysseus'un birey olarak kendi benliğini kurabilmesiyle yakından ilgilidir: Odysseus'u "aydınlanmanın" trajik kahramanı yapan bir diğer itkisi, geçmişini geri döndürülemez bir yapı olarak kurgulayarak kendi zamanını kurabilme isteğidir. Bu isteğin kuramsal karşılığı, insanın şimdi ve orada var oluşunun doğanın elinden koparılmasıyla ilgilidir ve bu, Batı uygarlığının temel kodlarını oluş-

turmaktadır. Geçmişin “mitik” olarak vadettiği hazza ve mutluluğa karşılık uygarlığın sunduğu itaatle bezenmiş bir yoldur: “Varlığını sürdürmek isteyen asla geri getirilemeyecek olanın cazibesine kulak asmamalıdır.” (Adorno ve Horkheimer 2010: 56).

Homeros’ta modern aydınlanma rasyonalizminin totaliter doğası, Odysseus tarafından seyahatlerinde önceden oynanır (Ruderman 1999: 145); başarı için “emekçiler diri bir yoğunlaşmayla önlerine bakmalı, işlerinden başka hiçbir şeyle ilgilenmemelidirler; dikkatlerini dağıtan dürtülerini -dişlerini sıkıp- tamamlayıcı bir çabaya dönüştürerek yüceltmek zorundadırlar.” (Adorno ve Horkheimer 2010: 56). Böylece insan var oluşunun anlamı haz ile yarar arasında yarardan yana yapılan seçime indirgenir; söz konusu seçim de emek ve itaat adıyla yüceltilir. O halde en belirgin özelliği hilekârlık olan Odysseus’u becerikli yapan salt pratik zekâsı değildir; onun bu becerisinin altında artık ‘modern anlamda’ kavramamız gereken ‘emeği ve eşyayı yönetme arzusu’ vardır. Bunu ispatlarcasına *Odysseia*’nın on ikinci bölümünde Odysseus, Seirenlerin karşısında yoldaşlarının kulaklarını balmumuyla tıkayarak var güçleriyle küreklere asılmasını ister (Homeros 2008: 215). Geçmiş ile şimdi arasındaki rasyonel farktan yola çıkılarak her şey “akıl için tehlikeli olan güzel” ile “akıllıca” olan arasında akıllıca olandan yana yapılacak seçime indirgenmiş olur. Böylece haz ile yarar arasında kurgulanan karşıtlık, ölüm ile akla itaat karşıtlığına dönüştürülmüş olur.

Sonuç olarak Adorno ve Horkheimer, Homeros’ta mitopoetik olanın Platoncu geleneğe tarafından ‘yeniden organize’ edilmesiyle Homerik metnin kendisiyle çelişen yeni katmanlara kavuştuğunu ileri sürer: “Romanın karşıt kutbunu oluşturan eposta romanımsı özellikler belirir ve o anlam dolu Homerosçu dünyanın saygın kozmosunun, düzenleyici aklın bir başarısı olduğu ortaya çıkar; düzenleyici akıl mitosu, tam da mitosu yansıttığı rasyonel düzen sayesinde yok eder” (Adorno ve Horkheimer 2010: 69). Ancak *Odysseia*’da bundan fazlası da vardır: “Odysseus’un başarıyla atlattığı serüvenlerin hepsi, benliği kendi mantığının yolundan çıkarmaya yönelik tehlikeli ayartmalardır” (Adorno ve Horkheimer 2010: 72) ve en önemlisi, Odysseus bunun bilincindedir. Bu yüzden Odysseus, Platoncu eleştiriye rağmen Platoncu geleneğin öncülüdür; Batı’nın rasyonalitesinin simgesidir; o, verdiği savaşta duygularına ket vururken -duygular tehlike ve felaket nedenidir- insan doğasına ve doğaya yabancılaşır (Çakır Aydın 2012: 458). Sadece bu durum, Platoncu geleneğin Homerosçu tinde gerçekleştirdiği birtakım redaksiyonlarla taçlanmış ve “Odysseus’un çağında bir köpeğe, bir domuza benzetilerek aşağılanan duyguların karşısına çıkarılan akıl, mantıklılığın simgesi olarak günümüze dek geçirdiği evrimle insana sistemli-acımasız bir totaliteyi ve egemenlik düzenini hediye etmiştir.” (Çakır Aydın 2012: 459).

2. Sorumlu Düşünmenin Kahramanı: Salur Kazan

Türk halk edebiyatının yazıya geçirilmiş en eski destansı anlatımları olan *Dede Korkut Kitabı* “şahsi kimlik ve sosyal ilişkilerin altını çizen etik bir problemi vurgular” (Meeker 2021: 355). *Dede Korkut Kitabı*’nın 2019 yılında Prof. Dr. Metin Ekici tarafından bilim dünyasına tanıtılan “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” adlı on üçüncü boyu da diğer boylarda olduğu gibi *etik* mesajlar üretir ve aktarır. Eserde Salur Kazan’ın sıfatlarının verilmesinin ardından kahramanın kendisini kendi ağzından anlattığı ilk bölüm başlar. Salur Kazan, Oğuz Beyleriyle birlikte ava gitmiş dinlenmektedir. Bu sırada serhat beylerinden bir ulak gelir ve Salur Kazan’a düşmanın yaklaşmakta olduğunu bildirir. Ulak endişeyle “Kazan ne içersin? On bin düşman üstüne geliyor” (Ekici 2019: 200) diye söylenir. Ulağın endişesi, Salur Kazan sükûnetini korudukça büyür de büyür. Ulağın endişeli sözlerinde düşman, on binden yüz bine doğru kademeli olarak artarken Salur Kazan sükûnetini korumaya devam eder. Burada, Kamal Abdul-

la'nın soyut ikili zıtlıklar olarak adlandırdığı yapılardan *tecrübesizlik-tecrübe* karşıtlığının ana varyantlarından *sınama-ınanma* örneğini görmek mümkündür (Abdulla 2012: 44). Böyle durumlarda “bütün olarak geçmiş ve hal kavramlarında temsil olunan zaman kesitleri de sınanır.” (Abdulla 2012: 59). Salur Kazan da büyük bir düşman ordusunun kendisine doğru yaklaşmasıyla sınanır ve bu sınama karşısında inancını korur. Oysa Homeros'ta Odysseus karakteri, geçmişi yalnızca ondan faydalanılacak bir mitosa indirgeme ve onu geri döndürülemez bir yapı olarak kurgulayarak kendi zamanını kurabilme çabası ile öne çıkarken Salur Kazan, şimdinin içinde inancın ve güvenin tesisini mümkün kılan geçmiş zamanın sınanmalarına sırtını yaslamak suretiyle düşman karşısında mutlak bir korkusuzluk kazanmasıyla öne çıkar: “Sınamalar inanç ve güvene götüren bir yol gibidir, sınavdan başarıyla çıkanlar inanç ve güven objesine dönüşürler; sınamanın bizatihi varlığı, tecrübenin bir daha denenmesi demektir, tecrübesizlik kutbunun sağlam olup olmadığının yoklanması etkisini gösterir.” (Abdulla 2012: 60). Salur Kazan, sınama karşısında önce Allah'a olan inancını gösterir ve sonra tecrübesinin yansımaları olarak uygun han ve erleri doğru yerlere öncü birliği olarak yerleştirir ve kendisi de merkezde durur. Eserin Salur Kazan tarafından anlatılmaya devam etmesi, okuyucuda kahramanla özdeşlik kurma hissi uyandırmaktadır. Anlatmada Kazan'ın ağzından aktarılan son kısımda, savaştan galip gelinmesiyle Salur Kazan'ın bey oğullarına cömert hediyeler vermesi ve anlatmanın ikinci bölümünde asıl işlevini kazanacak olan Lala Kılbaş'ın yönetici olarak atanması işlenir ve “o anda bile alpim, erim diyerek övünmedim” (Ekici 2019: 201) demesiyle son bulur. Görüldüğü üzere diğer pek çok Oğuz beyinin aksine “Salur Kazan, övünmeyi sevmez ve övünen beyleri hoş görmez.” (Pehlivan 2015: 331).

Savaşın bitmesinin ardından anlatma üçüncü kişi tarafından aktarılmaya başlar. Metinde asıl dönüştürücü olay olan ejderhayla karşılaşma, üçüncü kişinin ağzından aktarılır. Dönüştürücü olaya geçilmeden evvel Salur Kazan'ın sıfatlamaları tekrar edilir. Bu tekrar, metnin hem biçimine hem içeriğine dair bazı anlamlar ifade etmektedir: “İlk yaratıldığı ilkel otantik mit çağı metninde tekrarlar [...] metin içi düzenleyicilik işlevini (kaostan kozmosa geçişi temin etmesini) yerine getirir, tekrar edilen ögenin tekrarlanmayan öğeden farkını öne çıkarır, gerçeklikte belirli hususlara öznel yaklaşımın temelini atar.” (Abdulla 2020: 180). Tekrar edilen sıfatlamalarla, bir yandan boyda başka bir hikâyeye geçildiği hissettirilirken diğer yandan Salur Kazan'ın hem fiziki hem politik gücü okuyucuya tekrar hatırlatılarak bu gücün hikâyede nasıl kullanıldığı ve ilerleyen kısımlarda nasıl kullanılacağı üzerine bir düşünme arası verilmiş olur. Bu düşünme arası, Kazan'ın başarılarından dolayı kendisini övmediğini belirtmesinin hemen ardından gelir ve burada Salur Kazan yeniden sıfatlamalarla övülür. Bilmekteyiz ki Dede Korkut anlatmalarında kahramanın gösterdiği başarılar ve bu başarıları öven sıfatlamalar belli ahlâki değerlere bağlanmaktadır (Meeker 2021: 360). Salur Kazan'ın daha önce aktarılan sıfatları, onun anlatmanın birinci bölümündeki eylemlerine ve bu eylemlerin ahlâki değerlerle uygunluğuna nasıl önsöz niteliği göstermişse, bu tekrarda da aynı niteliğe hizmet etmektedir.

Boy, Salur Kazan ve askerlerin birlikte ava gitmesiyle devam eder. Bir müddet sonra Kazan kendisinin ava yalnız devam edeceğini söyleyerek askerlere geri dönmelelerini salık verir. Avda yalnız kalan Salur Kazan, gün kararmasına rağmen av bulamaz ve ellerini açarak yurduna avsız dönmek için Allah'a yakarır. Dikkat edilecek olursa, eserde Salur Kazan'ın neden ava yalnız devam etmek istediği konusunda okuyucuya bilgi verilmez. Eserin bu bölümünde Salur Kazan'ın tek başına bırakılması, her ne kadar kahramanı ejderhayla yüzleştirecek bir kurgunun gerekliliği gibi gözükse de burada

kahramanın bazı bireysel özelliklerini vurgulamanın amaçlandığı açıktır. Diğer Dede Korkut boyları ve bu boylardaki kahramanlarla kıyaslandığında Salur Kazan'ın toplumsal faydaya hizmet eden davranış ve kararları kadar bireysel istekleri, alışkanlıkları, mizacı ve bu mizaca bağlı eylemleri de detaylı olarak anlatılmaktadır: “*Dede Korkut Kitabı*’nda en renkli kişilik Salur Kazan’dır; en büyük savaşçı ve kâfirlerin düşmanı olarak gösterilmektedir, ön plandaki savaşçı özelliklerinin yanı sıra felsefe ve mizah anlayışlarını da barındırmaktadır.” (Djindjic 2021: 332).

Kazan, Allah’a yakarılarının hemen ardından karşısında meşale gibi yanan birtakım tuhaf ışıklar görür ve bu ışıkları kendi ordusunun ışıkları sanarak oraya doğru hızla yol alır. Bu sırada Lala Kılbaş, Kazan’ın yalnız avlanmakta olduğunu öğrenip onun yanına doğru yola koyulur. Dede Korkut boylarında ‘ava çıkma’ sık kullanılan önemli motiflerdendir. Kahramanların başına gelen olaylar genellikle av esnasında meydana gelmektedir: “Av zamanı kahramanların başına gelen hadiseler, aslında olağanüstü tabiat güçlerinin sözcüsü olan düşmanlar tarafından getirilir; düşman tipi tabiatın olağanüstü güçleriyle aynileştirilir ve kaotik başlangıcın hala mevcut ve gerçek olan güçleri olarak takdim edilir.” (Abdulla 2012: 49). Salur Kazan, ışıkların olduğu yere yaklaştığında yatmakta olan olağanüstü düşmanını görür ve meşeye benzeyen kokusunu alır. Düşmanının meşe gibi kokması, gözlerinin meşale gibi yanması, salyasının koyu koyu tütüp çıkması, onun diğer düşmanlardan farklı olarak hem tabiat özelliklerini taşıdığını hem de şekil itibarıyla onları aşan bir yapıda olduğunu, yani olağanüstü özelliklere sahip olduğunu tasvir etmektedir:

Olağanüstü, gerçek veya normal olanla ilgili algıları aşan; tasavvur anlamında boyut, görüntü veya şekil olarak gerçek olandaki malzemeleri kullanan ama gerçeğin ve olağanın üstünde, bunların dışında yer alan; eylem anlamında normal bir insanın veya hayvanın eylemlerinin çok üstünde faaliyetleri gerçekleştirme potansiyeline sahip ve gerçeklik sınırlarının dışında bir algı dünyasının bakış açısıyla kabul edilebilen bir olgu, kavram, nesne veya tasviri varlıktır (Sarpkaya 2015: 99).

Bu olağanüstü varlık, anlatmanın ‘öteki’ kategorilerinden olup ‘biz’ olmayanın özelliklerinin inşasını işaret etmektedir: “Bu inşa, gelişigüzel bir biçimde kurgulanmakta, çeşitli yollardan faydalanılmaktadır.” (Pehlivan 2015: 342). Tabiat ve düşman toplulukların betimleyici unsurlarını taşıyan öteki olarak ejderha, yurdun dışında konulanmış olma özelliğiyle de *biz’in* dışında olanın güçlü bir temsili olarak sunulmaktadır. Salur Kazan olağanüstü özelliklere sahip ejderhayı gördüğünde şaşırır, yüreği dolup taşar ama ejderhayla dövüşmeye niyetlidir. Tam bu sırada Lala Kılbaş, Kazan’ın yanına varır ve Kazan, lalası ile konuşup fikrini sorar. Yaşlı bilge Lala Kılbaş, kısa bir muhakemenin ardından Salur Kazan’ı ejderhayla dövüşmesi için cesaretlendirir.

Lala düşündü ki: “Kazan dedikleri er yığitti, mert yığittir. Ejderhanın üstüne gitme desem belki bana kızıp, öfkelenir ve gazap eder.” Lala dedi: “Beyim, karşı yatan Kara Dağ’ın gözbebeği sensin, taşkın akan suların durgunu sensin, yılkinin aygırı sensin, yığıtlerin koçağı sensin. Ejderha dediklerinin aslı bir yılanıdır. O yılanın üstüne gitmelisin” dedi. (Ekici 2019: 202)

Bu sahnede Kazan, fiziksel tepkiler gösterirken bilge gelmekte ve aklın işlevini çift taraflı olarak temsil etmektedir. Akıl, korku ve cesaret arasındaki dengeyi bulmakta, Kazan’ı cesur olmaya çağırmakta, böylece Salur Kazan’ın eyleminin yönünü tayin etmektedir: “Bu yüreklendirici sözler kahramana kim olduğunu hatırlatır ve savaşacak gücün içinde olduğunu fark ettirir.” (Koçak ve Kara Tekgül 2020: 976). Böylece Kazan, atını sürer ve ejderhanın yanına gider.

Kazan, ejderhanın yanına vardığında onun uyduğunu görür ve kendi kendine “yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz, hile ile bir kişiyi vurmak, er oğluna yakı-

şan bir vuruşma olmaz” (Ekici 2019: 202) diyerek ejderhaya ok atarak onu uyandırır. Bu davranış da Salur Kazan’ın karakterine dair anlamlı bir mesaj içermektedir. Beidalman’a göre Odysseus’un kurnazlığı ve canavarlarla yüzleşirken başvurduğu hileli yöntemler, onun sosyo-kültürel kimliğinin bir yansımasıdır (Meeker, 2021: 382) zira “Odysseus bir zamanlar burjuva toplumu kurmuş olan kadim ilkeye göre yaşar; insan ya aldatmaya başvuracak ya da yok olacaktır.” (Adorno & Horkheimer, 2010: 92). Oysa *Dede Korkut Kitabı*’nda Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhaya karşı tavrı Odysseus ile sosyo-kültürel benzemeziğinin yetkin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Salur Kazan’ın düşman ve canavarlar karşısındaki özgün tutumu, Odysseus’un kendi macerasında karşısına çıkan engellerle baş etme yöntemi olarak aklına (*ratio*) başvurmasının toksik taraflarını belirginleştirebilir. Aydınlanmacı bireyi temsilen Odysseus’un temel refleksi doğadan öğrendiği şeyleri, doğaya ve insanlara egemen olmak için kullanmaya yönelik iken Salur Kazan’ın davranışları, bambaşka bir temsilin ürünüdür. Bu temsil içerisinde Salur Kazan karakteri, düşmanıya baş başa, herhangi bir ahlaki ya da hukuki yaptırım tarafından sınılanmayacak durumdaki bile ‘düşmanına saygı duyan erdemlilik’ tarafından kuşatılmıştır. Gerçekten de Oğuz toplumunun ahlaki ve hukuki yasaklarına bakıldığında (Abdulla 2012: 132-153) Kazan’ın bu davranışının doğrudan yasaktan kaynaklanmadığı hatta yasakların kişisel erdemlere alan açıp onları geliştirdiği görülmektedir. Kamal Abdulla’ya göre “yasak kavramı, bütün Oğuz toplumunun kendi iç dinamikleriyle gelişmesini düzenleyen, ne olmamalıyla birlikte ne olmalı gibi geniş bir davranış âlemine götüren ilişkiler yumağını da bünyesinde barındırır.” (Abdulla 2012: 153).

Kazan’ın oku atmasıyla ejderha uyanır: “Kuyruğunu savurdu, dağı sarstı, ateş püskürttü yerleri yaktı, bir nefes çekti ve her şeyi sömürdü, kuru deve dikeninin yelde savrulup, yuvarlanıp gitmesi gibi Kazan atının üstünde ejderhanın ağzına doğru sürüklenmeye başladı.” (Ekici 2019: 202). Ejderha karşısında Salur Kazan ilk olarak Allah’a yalvarır ve kendisini kurtarmasını diler; o anda ejderhayla arasında bir kaya belirir: “Alplar, Allah’la yakın bir ilişki içindedirler, her ne kadar destanlarda onların kutsal olanla ilgili derin düşünceler içine daldıkları görülüyorsa da mesleği savaş olan bu kişilerin, böyle bir faaliyet içinde olmaması tabiidir.” (Pehlivan 2015: 336). Kazan, kayanın korunaklı, kuytu tarafına tutunur ve kaya ejderhanın onu yutmasına izin vermez. Bu dehşet durum içerisinde Kazan’ın gözü bulanır ve gözüne kızıp “Ejderha dedikleri bir yilandır, bunda ne var ki bulanırsın kanlanırsın? Senin gibi namert göz, benim gibi mert yiğitte neyler” (Ekici 2019: 203) diyerek gözünü oymaya yeltenir ancak korkusundan yaptığı düşünülür diyerek bundan vazgeçer. Tıpkı Seirenler’le yüzleşeceği sırada kendi iradesine güvenmek yerine onların cazibesine kapılmamak adına bir kurnazlıkla kendisini direğe bağlatan Odysseus gibi Salur Kazan da ejderhayla karşılaştığı anda dehşetle kanlanan gözlerini benzer bir kurnazlıkla söküp atabilir ve ejderhayı bu şekilde kolayca alt edebilirdi. Ancak ejderha karşısında hileyle zafer kazanmanın, cesaretinden vazgeçmekten daha önemli olmadığına kanaat getiren Salur Kazan’ın bu davranışı, düşmanla bire bir dövüşürken bile yurdunun ve halkının kendisinden erdemlilik (cesaret, ihtiyat, kararlılık vb.) beklentisini öne koyduğunu göstermesinin yanı sıra öfke, korku gibi zaafardan hızlıca sıyrılabildiğini de göstermektedir. Salur Kazan oklarını art arda ejderhaya fırlatmaya başlar ve okların bitap düşürdüğü ejderhayı önce kılıcıyla kesip yere düşürür ve ardından hançerini saplayarak ejderhanın üstüne bağdaş kurup oturur.

Lala Kılbaş yerlere saçılan alevleri görünce ejderhanın Kazan’ı yuttuğunu düşünür ve feryat ederek kılıcıyla ejderhanın yakınına gider. Gittiğinde Kazan’ın ejderhayı öl-

dürdüğünü görür ve Kazan'ın yiğitliğini över. Kazan "Canım Lala! Ejderhayı ben öldürmedim. Senin bana verdiğin cesaret ve güç öldürdü" (Ekici 2019: 203) diyerek hem ejderhayla dövüşmeye gitmeden önce hem de dövüştüğü sırada akla ve sağduyuya yakın olmanın zafer getirdiğini belirtmektedir. Burada akıl, aydınlanmanın aklını temsil eden Odysseus'tan farklı olarak kurnazlıkla, bencillikle bezenmiş eylemlerin değil zor durumlarda sağduyulu ve toplumsal fayda için gerçekleştirilen eylemlerin destekçisidir.

Salur Kazan, lalasına ustalar bulup getirmesini ve ejderhanın derisinin yüzülmesini istediğini söyler. Ustalar gelir, Kazan kendisine ejderha derisinden giysi, kılıcına kın yaptırır, atının eyerine örtü diktirir. Ejderhanın yedi başını yuzdürüp ejderhanın kafa derisini kendi başına giyer ve ardından Padişah Bayındır'ı görmek üzere yola çıkar. Burada ejderhanın kaosun temsilcisi olduğu açıkça görülmektedir. Kazan ise kaosa son vermiş ve kozmosa, yani toplumsal düzene dönmektedir. Kazan'ın ejderha donuna girip yurda dönüyor olması ilk bakışta kaosun kozmosa taşındığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Kazan'ı ejderha donuna girmiş olarak görenler korku içinde durumu Bayındır Padişah'a bildirirler: "Kazan, insan iken biz onun emrinden çıkmazdık. O şimdi ejderha olmuştur, bizim hepimizi yutar. Bir tepeye çıkalım, yoldan geçerken onu ok yağmuruna tutalım." (Ekici 2019: 204). Bayındır Padişah ise cevaben "Benim vekilim Kazan er yiğittir, iyi yiğittir. Belki ejderhaya rast geldi ve ola ki onu öldürdü. Ola ki ejderhanın donuna girdi. Ola ki Kazan ejderha olmuştur ne kavim ne kardeş tanır." (Ekici 2019: 204) der. Bayındır Padişah'ın bu temkinli yanıtı onun tecrübesinin bir göstergesidir. O, Kazan'ın yiğitliğinden şüphe duymamaktadır, tecrübesine dayanarak doğru tahminde bulunmuş olmakla birlikte kaosun gücünün de farkındadır. Eğer Kazan ejderha olmuşsa (kaosa dönüşmüşse) medeniyeti ve kültürü tanımayacaktır. *Dede Korkut Kitabı*'nın diğer boylarında kaos (tabiat, düşman, Tepegöz) alt edilerek kozmosa geri dönülmektedir. Aynı şekilde Odysseus da macerası sona erip eve döndüğünde kozmosa kavuşacağına inanmaktadır. Bu ikili zıtlıktan keskin geçiş anlatılarına karşın Salur Kazan'ın *Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi* boyu doğa-insan ikiliğini bir geçişkenlik düzleminde ele alarak kaos ve kozmosu birbirinin uzantısı olarak düşünmemize olanak tanımaktadır. Salur Kazan, ejderha donuna girmiştir ancak ejderhaya dönüşmemiştir; padişahın izniyle Salur Kazan'ı yurda dönerken karşılayan ve ejderha olup olmadığını soran Kara Budak onun ejderhaya dönüşmediğini, ejderha donuna girdiğini görür ve padişaha bildirir. Bu boy "zıtlıkları birleştirmek ve kaos kavramına onun hakiki ışığı altında bakmak" (Abdulla 2012: 46) için elverişli bir okuma olanağı sunmaktadır. Salur Kazan yurda döndüğünde Bayındır Padişah'ın ayağına kapanır ve ejderha derisinden yapılmış gölgeğin altında padişahı yedi gün yedi gece ağırılar. Kozmosun (kültür ve medeniyet) top- rağında kaosun biçiminin gölgesinde oturulmaktadır.

Sonuç

Doğa-kültür düalizmini dışlayan doğa-insan-kültür etkileşimine dair tartışmaların ayyuka çıktığı, başka bir deyişle verili olan ile kültürel olan arasındaki kategorik ayrımın ortadan kalktığı tartışmaların hem kuramsal hem de pratik olarak öne çıktığı günümüz dünyasında, *Odysseia* ile *Dede Korkut Kitabı*'nı söz konusu kategorik ayrımlar üzerinden ele almanın sonuçları gayet verimlidir. *Dede Korkut Kitabı*'nın on üçüncü boyunda kurulan doğa-insan ilişkisinin akledilebilir dünya ile duyusal dünya arasında kurulan Platoncu karşıtlığın yer yer yansıtıldığı Homerik metinlerin dışında kalan bir geleneğin ürünü olup olmadığı sorusu, *Dede Korkut Kitabı*'nın Homerik metinlerle ilişkisine yeni bir bakış açısı getirilmesine olanak tanımaktadır. Adorno ve Horkheimer, Nietzscheci akıl eleştirisinden destek alarak yeniden okudukları Odysseus karakterinin Batı'nın modern-aydınlanmacı kodlarından beslendiğini iddia ettikleri 'burjuva bireyi-

nin' arketiplerini taşıdığını iddia ederler. Odysseus'un bir kahramana göre fazla kurnaz olan akli, eylemlerini zafere giden yolda eylendiği sürece meşrulaştıran kendine özgü ahlâkı, 'ya hayatta kal ya da yok ol' ilkesini benimsemek suretiyle doğaya egemen olmaya çalışan ve yaşamın amacını mutlak yarara indirgeyen kendine özgün bakış açısı, Batı'nın modern hatta çağdaş aydınlanmacı bireyinin ilk örnekleri gibi görünür.

Homeros'un *Odyseia*'sı ile *Dede Korkut Kitabı*'ndaki belli birtakım benzerlikler, iki metnin de sahip olduğu anakronik yapının bir tezahürü olarak görülse de bizim bu çalışmada asıl önemsedığımız hususlar yukarıda belirtilen bağlamda karşımıza çıkan farklar olmuştur. Araştırma boyunca elde edilen bulgulara göre *Dede Korkut Kitabı*'nın "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı on üçüncü boyu, Batı medeniyetine dair hâkim kültürel motiflerin varlık nedeni olarak Platoncu geleneğin karşısında bizlere bambaşka bir kültür dünyasını ve düşünsel geleneği işaret etmektedir. Bu boya dair incelemeler göstermiştir ki Salur Kazan karakteri, Nietzscheci akıl eleştirisinin ve bu eleştiriden destek alan Adorno ve Horkheimer'in hedefindeki Odysseus karakterinin karşısında, modern aydınlanmacı bireyin baskın özelliklerine direnen ve bu yolla doğa-insan ikiliği bakımından farklı bir etik pozisyon almamıza olanak tanıyan bir kahraman tipidir. Odysseus'un temsil ettiği birey tipinin ve bu bireyin davranış ilkelerinin karşısına pekâlâ Salur Kazan'ın *etik evreni* geçirilebilir. Böylelikle Adorno ve Horkheimer'in Odysseus karakterini takip etmek suretiyle emek sömürüsü, tabiat istismarı ve kültürel yozlaşma başlıkları altında ortaya koydukları Homerik metin okumalarının karşısına bu eleştirilerin bir karşıt tezi olarak *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan Salur Kazan karakteri getirilebilir. Salur Kazan'ın karşısına çıkan olağanüstü zor durumlarda sorumluluğun merkezinde kalarak kolektif faydaya en büyük katkıyı vermeyi ilke edinen davranışları, kaos-kozmos ikiliği karşısında aldığı etik pozisyonlar, insan-tabiat ikiliğine yönelik benimsemiş olduğu sağduyulu davranış ilkeleri, Adorno ve Horkheimer'in Odysseus karakterine yönelik getirdikleri kuramsal eleştirilerin karşıt örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar % 100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Kamal. *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. (akt. Ali Duymaz) İstanbul: Ötüken, 2012.
- . *Dede Korkut Kitabı'nın Poetikasına Giriş: Şafak Varyantı*. (akt. Ali Duymaz) İstanbul: Ötüken, 2020.
- Adorno, Theodor, W., ve Max Horkheimer. *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (çev. Nihat Ülner ve Elif Karadoğan Öztarhan) İstanbul: Kılbalcı, 2010.
- Can, Adem. "Homeros Destanları ile Dede Korkut Hikâyeleri Arasındaki Kurgu, Yapı, Tip ve Tema Benzerlikleri". *Turkish Studies* 6(2) (2011): 263-86.
- Çakır Aydın, Mukadder. "Odysseus'tan Bugüne". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 1(6) (2012): 455-63.
- Djindjic, Slavoljub. "Oğuzların Epik Tarih ve Kültür Birleşimi: Dede Korkut Kitabı". *Dünyada Dede Korkut Araştırmaları* içinde, (çev. Ana Kılıç) 324-41. İstanbul: Ötüken, 2021.
- Ekici, Metin. *Dede Korkut Kitabı: Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası: Soylamalar ve 13. boy: Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. (çev. Ali Berktaş) İstanbul: Alfa, 2017.
- Gulley, Norman. "Homer, Plato, and the two Cultures - Eric A. Havelock: Preface to Plato. Pp. xii+328. Oxford: Blackwell, Cloth, 32s. 6d. net." *The Classical Review* 14 (1): 31-33, 1964. <https://doi.org/10.1017/S0009840X00218076>.
- Homeros. *Odyseia*. (çev. Azra Erhat) İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Horkheimer, Max. *Akıl Tutulması*. (çev. Orhan Koçak) İstanbul: Metis, 1990.

- Koçak, Aynur, ve Kara Tekgül, Işıl. "Bilgelğin Tacını Takan Alp Salur Kazan". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 13(31) (2020): 960-76.
- Köse, Serkan. "Dede Korkut Kitabı'nı Kaos ve Kozmos Bağlamında Okuma". *Milli Folklor*, 125 (2020): 71-81.
- Meeker, Michael E. "Dede Korkut Etiği". *Dünyada Dede Korkut Araştırmaları* içinde, (çev. Metin Ekici) İstanbul: Ötüken, 2021.
- Nietzsche, Friedrich. "Homeros'un Yarışı". *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe* içinde, (çev. Gürsel Aytaç) İstanbul: Say, 2009.
- Pehlivan, Gürol. *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötüken, 2015.
- Porter, James I. "Odysseus and the wandering Jew: The dialectic of Jewish enlightenment in Adorno and Horkheimer". *Cultural Critique*, 74 (2010):200-213.
- Ruderman, Richard S. "Odysseus and the Possibility of Enlightenment". *American Journal of Political Science* 43(1) (1999): 138-61. <https://doi.org/10.2307/2991788>.
- Sarpkaya, Seçkin. "Dede Korkut Kitabı'nda Olağanüstü Tipler". *Milli Folklor*, 107 (2015): 97-107.
- Yıldız, Osman. "Dede Korkut Hikâyeleri ile İliada ve Odysseia Destanları Arasında Mukayeseli Bir Deneme". *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6(2) (2021): 243-54.